

**Богумил Храбак, НИКШИЋ ДО ПОЧЕТКА XIX ВЕКА, Београд 1997,
стр. 248**

Академик Богумил Храбак је познато и признато име историјске науке. Више деценија је активно присутан у југословенској историјографији. Број његових библиографских јединица из године у годину се перманентно увећава. Објавио је бројне радове о малим и великим темама из ближе или даље прошлости југословенских народа. Сви су они архивски засновани. Вјероватно да данас међу историографима нема упућенијег познаваоца архивске грађе о југословенском простору, без обзира да ли се она налази у домаћим или страним архивама.

Академик Б. Храбак, иначе професор на Филозофском факултету у Никшићу, дугогодишњи је и стални сарадник научних трибина и у Црној Гори. Објављује запажене радове у научној периодици, којима је задужио и историографију у Црној Гори. Без њих би историографија Црне Горе, нарочито она о средњем и раном новом вијеку, била много сиромашнија.

Најновијим радом НИКШИЋ ДО ПОЧЕТКА XIX ВИЈЕКА овај плодни истраживач стваралачки се окреће никшићком крају и његовој прошлости. Није га обесхрабрила чињеница да је у питању једна врло сложена научна тема и простор са скромним остацима споменика материјалне културе. Мало је и археолошких локалитета без обзира на чињеницу да их је истраживао и познати археолог свјетског гласа - Еванс, крајем прошлог вијека. Мало је и архивске грађе за рани средњи вијек. Скромна је и литература, а о неким питањима је и контраверзна.

У свом истраживачком подухвату Б. Храбак се користио свим познатим и свим доступним. Ослонио се на документацију а изванредан је познавалац архивске грађе. Користио се и народним предањима и традицијом као историјским извором на трновитом путу до утврђивања историјске истине о прошлом и давно прошлом времену.

НИКШИЋ ДО ПОЧЕТКА XIX ВЕКА је књига обима 250 страна. Наслов рукописа адекватно одражава богату емпирију. Основна тема је

зналачки разубјена на више глава и поглавља, што се види из саме структуре рада. Укупно има пет глава и тринаест поглавља.

У I глави дате су основне карактеристике овога простора у античком и постантичком добу. II глава је посвећена периоду од раног средњег вијека до краја XVI вијека. Задржао се на кључним питањима: средњовјековни Оногошт и Никшићи до турског освајања источне Херцеговине, извориште и ширење Никшића и Никшићи у вријеме османлијске управе 1465-1595. године. III глава је најразвијенија и наговјештава сву тежину научног задатка пред којим се налазио академик Б. Храбак. Свако од шест њених поглавља могло би се сматрати као сасвим посебне научне теме, но које су складно укомпоноване у интегралну цјелину. Навешћемо их: политичка дјелатност и везе војводе Грдана са страним дворovima око ослобођења херцеговачких племена од османлијске власти, политичко осамостаљивање племена Никшића (1612-1684), Никшићи у првим годинама Морејског рата (1684-1686), године успјеха у Морејском рату и Никшићи од Млетачког освајања Херцег Новог до слома аустријског наступа у срце Балкана (1687-1689), стагнација борбе Никшића и других херцеговачких племена услед млетачке војне неангажованости (1690-1693) и најзад источна Херцеговина под млетачким утицајем од велике иницијативе у Неретви 1694. до краја Морејског рата. IV главу испуњавају, такође, значајни садржаји: Турски град и варош у Оногошту, економика Никшића и Оногошта у XVIII вијеку, политичко стање и акције Никшића током XVIII вијека и кужне заразе у никшићком крају у XVII и XVIII вијеку. У оквиру последње V главе разматране су вјерске прилике никшићког краја у XVII и XVIII вијеку.

Рукопис у цјелини, од прве до последње стране, заснован је на богатој емпирији и поузданим подацима; о томе говоре и преко хиљаду напомена (фус-нота) које га прате. У историографији су уведени нови подаци, не само за овај крај, већ и за шире подручје Црне Горе и Херцеговине. Раније познато је провјерено и као такво потврђено, кориговано или сасвим аргументовано одбачено. У том смислу занимљива је анализа о постанку Никшића, што се веже за почетак XIV вијека. Праотац је Никша који је рођен 1313. као посмрче. Оспоравајући сазнање претходника, рећи ће на примјер, да ни за какву побуну Никшићана на почетку XVI вијека "и ни за какво рушење Оногошта - не зна - ни дубровачка ни венецијанска, ни которска, ни турска историјска грађа". Указујемо и на расправу о племенском друштву и његовим обиљежјима. Аутор наглашава улогу катуна. По том основу Никшићи нису могли бити оформљени као племе до краја XV вијека, коју тезу су заговарали неки аутори.

Најопширнији дио књиге је III глава у којој подробно говори о ослободилачкој борби Никшића од устанка војводе Грдана до краја Морејског рата (1595-1699). То је и за ово подручје вријеме важних историјских процеса и згуснутих догађаја. Права хроника Никшића и Оногоста. Никшићи су имали водећу улогу међу херцеговачким племенима у борби противу османлија. Стално су ратовали. Рат, међутим, није имао само ослободилачку димензију. Био је и извор прихода а понекад и голе егзистенције. Зато га је било увијек и доста. Са ратом се развијала и ратна привреда у окружењу. А са привредом и трговина, најчешће караванима који су пролазили или се заустављали у Никшићима. То аутор добро запажа и у детаље разлаже. Доминантна је политичка историја. Наводи се читава галерија историјских личности: которски провидури, цетињске владике, херцеговачке аге и бегови, венецијански и дубровачки властодршци, никшићке војводе и кнезови. Добро су објашњени турски терор, пљачке и злочини у овом крају ("живо дерани и набијани на колац"). Султановим ферманом с краја XVIII вијека било је наређено да се Никшићи "потпуно униште као племе". У исто вријеме се наводе подаци о ријешености да се пружа организован отпор. Из генерације у генерацију се поручује да је "сад или никад (је) вријеме... да протјерамо заједничког непријатеља" (Османлије). Драгоцјени су подаци који говоре о исламизацији на овим просторима и разлозима како се она ширила. Затим о сеобама и насељавањима ратом опустелих простора, које су повремено добијале и облик праве колонизације. Није запостављена ни судска дјелатност, с обзиром на честе спорове; говори се о раду и функцији арбитражног суда добрих људи. Има, наравно, и других појава и процеса, ширег значаја. Преко локалних догађања могу се пратити и односи великих и моћних сусједа и посебно Турака, Млечића, Аустријанаца. И обратно - ти односи имају свој рефлекс на догађаје са простора Никшића и Оногоста. Поменућемо и образовну димензију или како аутор каже науковања - зида-ра у Дубровнику и морнара у Котору.

И IV глава обogaђује досадашња сазнања о третираним питањима: развој града као "турске вароши", његов економски развитак, политичке прилике и друге особености везане за осамнаести вијек. Подаци о развоју урбаног језгра су заиста потпуни; анализе о знатно измјењеним односима су коректно изведене. На крају XVIII вијека у граду већ има сто двоспратних кућа и четири цамије. Констатује се да је већ "густо насеље и град". Развијао се у центар у коме се сакупљала роба за извоз. Основна привредна грана је сточарство, а стока главно богатство. Располаже са 40.000 грла ситне и 12.000 грла крупне стоке, која се извози на приморске пазаре. Развијена је и трговина, а помало и занати. У граду се формира богати муслимански слој; Хришћани су у околини. Због тешких услова живота Хришћана - размишљало се о сеоби у Русију 1804 године. Град је све више

постајао мјесто концентрације турских снага за поход на Црну Гору. И за мировне преговоре - било је право мјесто. Аутор наводи да су Црногорци често плаћеним харачем откупљивали турски мир. Занимљива је ауторова оцјена да су болести, нарочито куга, односиле више живота од ратова, који су иначе, били непрестани. Драгоцјени су подаци о укупном броју хришћанских кућа у цијелој Херцеговини којих је било 8.880 (у Никшићима 140), затим десет манастира (Никшић - 4) и 76 свештеника (Никшић - 12). Турске војске је било укупно - 6.890 (У Оногшту - 900) итд.

У V глави - како смо већ истакли, дат је преглед вјерских прилика на овом простору од 16. до краја 18. вијека. Пада у очи да је у Никшићима боравио и српски патријарх Арсеније III Чарнојевић прије велике сеобе Срба коју је управо он предводио крајем 17. вијека. Улога цркве је заиста била врло скромна. Уосталом постојала су четири манастира и 12 духовних лица.

Књига НИКШИЋ ДО ПОЧЕТКА XIX ВИЈЕКА је прави трезор података, углавном нових, из историје овог краја. Научна сазнања су саопштена на концизан и полемички начин, што књигу чини још занимљивијом. Аутор је, на тај начин, остао доследан себи. У свом стваралачком раду он заиста поштује свачије мишљење и са уважавањем се односи према свима. Али је исто тако спреман да аргументовано оспори и научне ауторитете. Никога не штеди када је у питању научна истина. У овој књизи оспорава неке оцјене једног историчара коме је посветио ову књигу, као свом великом пријатељу и "најбољем познаваоцу црногорске прошлости XVI - XVIII вијека".

Нуди своје услуге у изради именичког и географског регистра, и коначне коректуре.

Добро би било да је на одговарајући начин књига оплемењена факсимилима докумената, фотографијама некадашњег и садашњег Бедема, па и појединих истакнутих личности, да има резиме на 1-3 свјетска језика. Но то би поскупило трошкове издавача.

У закључку желимо да истакнемо да се овакви радови сами препоручују својом тематиком, архивском фундираношћу и научном елаборацијом. Иако пише о периоду наше прошлости који је испуњен херојском и ослободилачком поетиком, аутор је остао смирен. Историјске процесе је сагледао одмјерено и реално. Задатак професионалног историчара је схватио управо онако како га је још Леополд Ранке формулисао - да открива како је што било. Зато се и трудио да задржи "стварност давнине, како о томе говоре савремени извјештаји", како је дивно и написао. Због свега реченог увјерени смо да ће ова књига бити један од стубова на којима ће се дуго наслањати историографија о Никшићу кроз историју. И да би могла

подстаћи долазећу генерацију историчара за нове подухвате. Зато је топло препоручујемо читаоцима као што сам је као рецензент безрезервно препоручио за објављивање. Историографија дугује захвалност академику Богумилу Храбаку.

Проф. др Зоран Лакић